

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351.83

В. В. СИЧОВА

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

З'ясовано особливості соціального діалогу як складової державного управління соціально-трудовами відносинами в постіндустріальному суспільстві, визначено роль держави як одного з основних суб'єктів даної взаємодії.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, держава, постіндустріальне суспільство.

It was found out features of social dialogue as a part of public administration by the social-labor relations in the post-industrial society, it was defined the role of the state as one of the main actors in this interaction in this article.

Key words: social dialog, social partnership, the state, the post-industrial society.

Поступальний розвиток України в напрямку постіндустріального суспільства, формування мережевої структури суспільних відносин актуалізує питання щодо особливостей соціального діалогу як складової державного управління соціально-трудовами відносинами, необхідності з'ясування ролі держави як одного з основних суб'єктів у даній взаємодії в удосконалення механізмів державного управління задля забезпечення стабільного розвитку соціуму.

Основою для аналізу зазначеної проблеми можуть бути роботи З. Бжезинського, Д. Белла, Е. Гіденса, Дж. Гелбрейта, О. Тоффлера, А. Турена, в яких надано характеристику моделей постіндустріального розвитку. Методології державного управління в постіндустріальному суспільстві присвятили свої праці В. Бакуменко, В. Князєв, Ю. Сурмін. Зміст, структуру соціального діалогу, моделі соціального партнерства в галузі науки державного управління досліджують українські вчені В. Бакуменко, П. Біленчук, В. Бульба, О. Герасименко, С. Горбунова-Рубан, Н. Діденко, В. Жуков, П. Качур, О. Корнієвський, В. Кравченко, Н. Крещенко, В. Маргиненко, М. Розумний, О. Поважний, В. Семеніхін, Т. Семігіна, В. Скуратівський, А. Стойко, В. Яблонський та ін. Разом із тим, наукові дослідження з проблематики соціального діалогу в галузі науки державного управління є фрагментарними, а проблема особливостей соціального діалогу в постіндустріальному суспільстві потребує подальшого осмислення з метою створення теоретичної бази для прикладних розробок.

Мета статті – з'ясувати особливості соціального діалогу як складової державного управління соціально-трудовами відносинами в умовах постіндустріального суспільства.

Експерти Міжнародної організації праці визначають соціальне партнерство як механізм розроблення та узгодження комплексу багатосторонніх питань для розв'язання всіх найважливіших проблем економічної і соціальної політики в національному масштабі підприємцями (їх об'єднаннями), представниками трудящих і урядами. На практиці цей механізм реалізовано шляхом соціального діалогу у формі біпартизму (системи двосторонніх трудових відносин між профспілками та об'єднаннями роботодавців) та трипартизму (системи тресторонніх трудових відносин між профспілками, об'єднаннями роботодавців і органами державної влади або органами місцевого самоврядування) [3, с. 638].

Формами здійснення соціального діалогу є обмін інформацією, консультації, переговори, узгоджувальні процедури, колективні переговори з укладення колективних договорів і угод між представниками урядів, соціальних партнерів або між соціальними партнерами з питань економічної та соціальної політики, що становлять спільний інтерес, а також контроль за виконанням прийнятих рішень [1, ст. 8; 3, с. 19].

У практичній діяльності соціальний діалог як механізм регулювання соціально-трудових відносин ґрунтується на досвіді індустріального суспільства. Система соціальних відносин та структура суспільства, притаманні індустріальним суспільствам, обумовили вузьке розуміння соціального діалогу, яке замикається в рамках традиційної форми ведення переговорів, консультацій та різноманітних форм соціальних контактів, що відбувається в трикутнику: уряд – профспілки – роботодавці. З розвитком постіндустріального суспільства та змінами в соціальній структурі ця вузька форма соціального діалогу виявилась недостатньою для регулювання багатьох фундаментальних соціальних проблем.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і новий сервіс різко зменшили масштаб управління. Уже з 1970-х рр. відбувся перехід від максимізації до демасифікації підприємства, масштабів, виробництва; від централізації і концентрації до децентралізації і деконцентрації управління. Франчайзинг перетворився на метод швидкого утворення невеликих одиниць і зв'язку їх разом у велику систему, з різними ступенями централізації і децентралізації [8, с. 399, 425, 426]. Організації отримали більш пласку ієрархію, стали менше піддаватися тиску верхівки, складатися з невеликих компонентів, зв'язаних разом у тимчасові конфігурації. Кожний з цих компонентів створив свої власні взаємозв'язки із зовнішнім світом, свою власну зовнішню політику, яка, так би мовити, не проходила через центр.

Наймані працівники стали працювати відносно автономно, що призвело до їхньої функціональної реінтеграції і, в свою чергу, ускладнило їх об'єднання у профспілки. Роботодавці стали прагнути позбутися збанкрутілих фабрик і заводів, створюючи на їхніх місцях підприємства без профспілок [5, с. 246]. Поступовий занепад значення і функцій профспілок змінив структуру та

характер трудових відносин, викликав потребу у формуванні нових підходів до соціального діалогу.

Деюніонізація профспілок, зменшення групової активності споріднених з ними організацій фермерів, ремісників і інших категорій трудящих, зайнятих в індустріальній економіці, призводить до виникнення нових соціальних рухів і організацій: екологів, груп захисту прав споживачів тощо. На відміну від профспілок, ці організації та групи формуються з осіб, що належать, в основному, до різних прошаків середнього класу, включаючи представників дрібного й середнього бізнесу. Групова активність середнього класу все більше виражається в участі у вирішенні практичних проблем місцевого, регіонального і загальнодержавного масштабів. Найбільш яскравим свідченням такої участі став так званий новий комунітаризм, тобто створення на мікрорівні практично самоврядних структур, які беруть на себе вирішення ряду проблем, що зачіпають інтереси місцевого співтовариства [4, с. 17].

У міру зростання цих організацій у них починають брати участь і окремі профспілки. Завданням нових рухів, на відміну від профспілок, є не захист інтересів своїх членів, а боротьба за конкретну мету, що має широке суспільне значення. Звідси й приналежність їх усіх до тієї категорії груп інтересів, що називаються організаціями або рухами “однієї мети” [Там же, с. 15]. Ці рухи демонструють повну незалежність від політичних партій і від сформованих ними органів влади. У деяких випадках вони виступали в авангарді боротьби за висунуті ними вимоги, прагнучи перетворити партії у знаряддя досягнення поставлених цілей, обіцяючи політичним партіям свою підтримку в обмін на прийняття останніми в певному обсязі їхніх конкретних цілей. Нові групи інтересів спочатку діяли переважно як протестні організації і рухи, досягаючи часом досить відчутних поступок як від влади, так і від бізнесу: з питань екології, дотриманні споживчих стандартів тощо. Це вже не ієрархічні відносини підлеглості, а відносини партнерів, кожний з яких зберігає повну незалежність і самостійність.

Відповіддю на цей виклик постіндустріального суспільства стало розповсюдження практики соціального діалогу на всі структури так званого третього сектора – об’єднань громадян і інститутів територіального, професійного, економічного самоуправління. При цьому закон, договір, економічна доцільність необхідні, але не достатні в якості основи стабілізації та благополуччя постіндустріальних суспільств: до них слід додати такі поняття, як принципи взаємності, моральні зобов’язання, обов’язок перед суспільством і довіра, що ґрунтуються на традиціях і звичаях, а не на раціональному розрахунку [7].

Соціально-економічні особливості постіндустріального суспільства призвели до утворення нової моделі відносин – секторальної моделі соціального діалогу. Поряд з традиційною трипартистською структурою почала будуватись нова, характерна для відносин держави з громадянським суспільством: держава виступає як перший сектор, бізнес – як другий, а недержавні (некомерційні) організації – як третій сектор.

На зміну терміну “соціальний діалог” наприкінці ХХ ст. з’являється поняття “соціальне партнерство”, що означає систему відносин щодо розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним, комерційним, громадським. В основі такого партнерства лежать артикуляція інтересів кожної із сторін, пошук цивілізованих способів взаємодії у розв’язанні соціально значимих проблем [3, с. 638–639].

Сучасний світ знаходиться під напругою колосального динамізму: він постійно утворюється і одночасно розпадається на складові частини, формуючи, немов у калейдоскопі, нові соціально-економічні і політичні комбінації. Рівень горизонтальних зв’язків, так званих – “наддержавних” чи “позадержавних”, які формують корпоративні мережі в постіндустріальному індивідуалізованому суспільстві, стає важливішим, ніж рівень вертикальний, пов’язаний зі структурою органів державної влади [2, с. 24]. За таких умов функції соціального діалогу стануть актуалізовані, і їх суть полягає в тому, що завдяки можливості артикуляції та модифікації своїх інтересів, соціальні партнери зможуть досягати порозуміння. Це, у свою чергу, призводить до вищого рівня їх ідентифікації зі змістом порозуміння і вироблених у цих рамках програм діяльності. Найважливіші з очікуваних результатів соціального діалогу – це досягнення і зміцнення консенсусу в суспільстві, а також залучення різноманітних соціальних суб’єктів до досягнення узгоджених цілей.

Тут доречно згадати, що типи відносин держави та бізнесу тяжіють до двох основних моделей – плюралістичної та неокорпоративної. Плюралістична модель відносин держави та бізнесу (притаманна країнам із ліберальною ринковою економікою) базується на розширеному розумінні приватної сфери за чіткої функціональної диференціації держави й економіки та високої автономії її учасників. Зазначена модель передбачає наявність численних, але відносно слабких і конкуруючих між собою асоціацій бізнесу, поліцентричної та децентралізованої систем представництва інтересів, політичних партій, що не відрізняються високою внутрішньою дисципліною, мають невисокий рівень бюрократизації й орієнтації на відкрите суперництво у просуванні інтересів [9, с. 50]. Неокорпоративна модель (притаманна країнам з координованою ринковою економікою) ґрунтується на розширеному розумінні публічної сфери, розмитій функціональній диференціації держави й економіки та зниженні автономії учасників. Неокорпоративізм передбачає наявність сильних асоціацій бізнесу; високий рівень централізації представництва групових інтересів; наділення головних асоціацій фактичною монополією на представництво інтересів і роллю головних посередників у взаємовідносинах бізнесу та держави; наявність класових і дисциплінованих політичних партій; низький рівень публічності й високу бюрократизацію; орієнтацію на просування інтересів у режимі узгодження [Там же, с. 50–51]. Кожній моделі притаманний різний статус і форми участі груп інтересів бізнесу у формуванні державної політики: або висока автономія, але конкурентний і негарантований доступ до механізмів ухвалення рішень (плюралізм); або постійна участь у формуванні державної політики, але скорочення автономії (неокорпоративізм).

У ХХ ст. держава починає активно втручатися в економіку та соціальні відносини, що супроводжується розширенням взаємодії з групами інтересів. Функції держави як суб'єкта соціального діалогу визначаються тим, яку позицію вона займає в конкретній ситуації. Часто адміністрація державних підприємств разом із іншими роботодавцями виступає як учасник ринкової конкуренції і не може, в принципі, користуватися особливими привілеями, тобто в такому разі функції держави як роботодавця мають бути чітко відокремлені від функцій об'єктивного посередника в соціальному партнерстві. В інших випадках держава як посередник у відносинах різних соціальних груп представляє суспільство в цілому, захищає законні права особистості і прагне досягнення консенсусу всіх учасників соціального партнерства. Це означає, що на державу в особі органів державного управління та органів місцевого самоврядування покладаються в цілому законодавча, правотворча, інституціональна, регулятивна, контрольна, консультативна, компенсаторна, арбітражна, ідеологічна, прогностична функції. В умовах розвитку постіндустріального суспільства відбувається модифікація методів соціального партнерства, пов'язана з тим, що новими суспільними факторами стають посилення прагматизму, зменшення виробничого фактора і розширення мережевих структур, що є основою для формування іншої мотивації трудових відносин і нових соціальних зв'язків [3, с. 640].

У постіндустріальному суспільстві значно посилюється можливість розглядати соціальне партнерство як прийнятну схему взаємодії переважно з горизонтальними зв'язками та використовувати його як базовий компонент побудови нових відносин між соціальними групами, що поширює можливість державного управління впливати на розвиток партнерських відносин у різних сферах суспільного життя, об'єднувати громадян навколо розв'язання конкретних соціальних проблем [Там же, с. 640].

Соціальний діалог виявився цінним демократичним способом розв'язання соціальних проблем у перехідний період для держав, що просуваються на шляху соціальної ринкової економіки. Між тим, в Україні, коли на державному рівні затверджували різні концепції, програми, проекти, їхні автори не переймалися цілісною моделлю ефективного розвитку, не враховували навіть досвіду країн-сусідів, що інтегрувалися до Європейського Союзу (ЄС), які широко застосовували на практиці форми соціальної демократії з участю громадян в ухваленні політичних і економічних рішень, контролю за їх реалізацією. Країни ЄС ще на самому початку економічних реформ відмовились від адміністративних та центральних планових механізмів і методів установаження заробітної плати, чим відкрили широку дорогу соціальному діалогу (шляхом колективних переговорів або індивідуально, на рівні підприємства) [6].

Оскільки однією з рис постіндустріального суспільства є орієнтованість у майбутнє, що припускає контроль за технологіями, оцінкою технологій, розробкою моделей технологічного прогнозу, то, за даних умов, роль держави як одного з основних суб'єктів соціального партнерства має зростати.

Можна стверджувати, що розвиток соціального діалогу відбувається в напрямку як поширення, так і поглиблення. Розуміння нових умов суспільного розвитку, що змінюють характер соціально-трудових відносин, дозволяє виділити такі особливості соціального діалогу в умовах постіндустріального суспільства:

1. Характерною рисою розвитку соціально-трудових відносин в європейських країнах в умовах постіндустріального суспільства є децентралізація та розвиток неформальних механізмів участі працівників, поширення соціального діалогу на рівень підприємств і всередині фірм. При цьому розширяється проблематика соціального діалогу, відбувається зміщення його тематики з площини чисто соціальної до проблем діяльності підприємства та його економічної ефективності.

На відміну від функцій Національної тристоронньої соціально-економічної ради в Україні, країни Європейського Союзу обрали надзвичайно широкі рамки національного соціального діалогу, що виходять далеко за межі обговорення більш традиційних питань, а саме: видатки на соціальні цілі, державні соціальні стандарти та рівень оплати праці, розробка проектів законодавчих та нормативних актів з питань соціально-економічного розвитку тощо [6].

2. Для досягнення загальної мети соціального діалогу та вирішення його проблем – сприяти економічному зростанню та високому стандарту умов праці – відбувається диверсифікація рівнів, де він реалізується, та залучення якомога ширшого кола суб'єктів, які можуть мати значення для вдалого вирішення питань, що є предметом розмов, консультацій чи переговорів [7]. Зміна концепції, форм і самої організації соціального діалогу є необхідністю пристосування до економічних та соціальних перетворень (глобалізація, якісні зміни робітничого класу, зміни в споживанні, освіті) і нових технологічних (інформатизація, автоматизація) умов. Подальше поглиблення соціального діалогу пов'язане з його розвитком на регіональному рівні, а зрештою – на рівні корпорацій та фірм, а також охоплення ним таких питань, як якісний розвиток трудових (людських) ресурсів або ж етичні проблеми діяльності фірми та професійної етики.

3. Розвиток трудових відносин під тиском ринкових механізмів, дестандартизації і гнучкості зайнятості базується на принципі деідеологізації. Під ним розуміється включення у соціальний діалог концепцій, ідей, що відбивають інтереси багатьох соціальних груп, а також самих ідеологів, творців, генераторів цих концепцій. Проте традиційні макросоціальні форми соціального діалогу не було відхилено, лише було обмежено колом питань, що можна регулювати на загальному рівні: мінімальна зарплата, виплати по соціальному страхуванню, безпека та умови праці.

4. Соціальний діалог має базуватися на принципі інформованості та інформатизації. Це передбачає проведення державними органами постійного моніторингу проблем, потреб суспільства та громадян певних регіонів; визначення форми, змісту, термінів надання необхідної інформації щодо вакансій (пропозицій різних форм зайнятості) з боку державних органів влади, роботодавців і їх об'єднань, а також недержавних організацій; створення

відповідних електронних банків даних. Зазначене, в свою чергу, сприятиме розвитку співробітництва та взаємної відповідальності державних органів, роботодавців і недержавних організацій з питань соціально-економічного розвитку регіону, країни.

5. Відбувається поступовий перехід від плюралістичної до неокорпоративної моделі відносин держави та бізнесу. Елементи останньої сформувалися й у таких країнах усталених ліберальних традицій, як Великобританія та США. В Україні соціальний діалог реалізується в межах неокорпоративної моделі трипартизму [9, с. 51, 64].

Таким чином, в умовах постіндустріального суспільства відбувається одночасне поглиблення та поширення соціального діалогу. Плюралізм інтересів соціальних груп ускладнює процедуру узгодження в процесі соціального діалогу, бо обмін інформацією відбувається без бажання впливати на позиції один одного. Це дозволяє звузити спектр питань до конкретного предмету справжніх переговорів з метою досягнення домовленостей між основними суб'єктами соціального діалогу. Водночас розширяється коло суб'єктів, залучених до процесу обговорення, та проблематика соціального діалогу, відбувається зміщення його тематики з площини чисто соціальної до проблем діяльності підприємства та його економічної ефективності. Нові відносини між соціальними групами з розвитком постіндустріального суспільства будуються на принципах партнерства – взаємодії переважно з горизонтальними зв'язками. В умовах автономізації і функціональної реінтеграції найманих працівників, плюралізму об'єднань громадян, необхідності встановлення контролю за технологіями, розробкою моделей технологічного прогнозу, переходу від плюралістичної до неокорпоративної моделі відносин держави та бізнесу в процесі соціального партнерства зростатиме роль держави щодо об'єднання громадян навколо розв'язання конкретних соціальних проблем.

У перспективі – розроблення пропозицій удосконалення механізму державного управління соціальним діалогом в умовах постіндустріального суспільства задля забезпечення стабільного суспільного розвитку.

Література:

1. Про соціальний діалог в Україні : Закон України // ВВР України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.

2. Давиденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави : автореф. дис. ... д.політ.н. : спец. 23.00.02 / В. В. Давиденко. – Львів, 2008. – 35 с.

3. Діденко Н. Г. Соціальне партнерство / Н. Г. Діденко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.] ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – .

Т. 7: Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. кол. : І. А. Грицьак (співгол.), Ю. П. Сурмін (співгол.) та ін. – 2011. – С. 638–640.

4. Жуков В. І. Соціальний діалог на ринку праці України : навч.-метод. розробка / В. І. Жуков – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 29 с.

5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ.]. – М. : ГУВШЭ, 2000. – Гл. 4. Трансформация труда и занятости: сетевые работники, безработные и работники с гибким рабочим днем. – С. 199–266.

6. Крещенко Н. Соціальний діалог з позиції країн ЄС / Н. Крещенко // Віче. – 2010. – № 9 (вересень). – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2197>.

7. Соціальний діалог – огляд концепцій та досвіду заходу. – (Сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради України). – Режим доступу : www.ntser.gov.ua/assets/files/.../Soc_dialog.doc.

8. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер, 1980. – М. : АСТ, 2010. – Гл. 19-20. – С. 397–467.

9. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. наук.-аналіт. доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. – К. : НІСД, 2011. – 328 с.

Надійшла до редколегії 28.12.2012 р.

УДК 351.84

О. А. ДЄГТЯР

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ НАПРАЦЮВАНЬ З ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Визначено мету розвитку соціальної сфери, внутрішні та зовнішні фактори впливу. Запропоновано розглядати соціальну сферу країни як систему, яка має певну галузеву структуру, що викликано необхідністю комплексного підходу до розвитку людського потенціалу.

Ключові слова: соціальна сфера, системний підхід, соціальна система, державне управління, стратегічне управління.

Defined objective social development, internal and external factors influence. The third chapter, the social sector of the country as a system that has a branch structure, due to the need integrated approach to human development.

Key words: welfare, systematic approach, the social system, public administration, strategic management.

Згідно з Конституцією, Україна є соціально орієнтованою державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і